

TEISĖS AIŠKINIMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Ernestas Spruogis *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2 71 46 97
Elektroninis paštas E.Spruogis@lrkt.lt*

Pateikta 2006 m. balandžio 18 d., parengta spausdinti 2006 m. birželio 20 d.

Santrauka. Straipsnyje pabrėžiama, kad „grynojo“ teisės aiškinimo, kurį doktriniškai pagrindė H. Kelsenas, kai teismai teisės aiškinimo procese naudoja tik teises priemones, iš esmės būti negali. Teisės reiškinys priklauso nuo faktų – ir vertybinių, ir deskriptyvių, todėl teismai, konstruktyviai aiškindami teisę, turi tirti ir faktines bylos aplinkybes.

Straipsnyje pabrėžiama, kad kiekvienas socialinis, deskriptyvus, nenorminis faktas yra vertybinis ta prasme, kad jį galima vertinti per blogio ir gėrio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sąvokas; dar daugiau, tie *socialiniai* faktai, jei jie priimami teismo kaip visuomenės normalaus gyvenimo dalis, visada yra nulemti vertybinių faktų arba visuomenės vyraujančios kultūros ir sąmonės.

Lietuvos Konstitucinis Teismas, nors ir yra „normų teismas“, taip pat tiria faktines aplinkybes. Tai jis daro visada, kai tiria teisės aktų leidybos procedūrų teisėtumą.

Pagrindinės sąvokos: teisės aiškinimas, teisės struktūra (sistema), teisės šaltiniai, Konstitucija, Konstitucinis Teismas.

ĮVADAS

Teisės aiškinimas kaip procesas neatsiejamai susijęs su pačiu teisės fenomenu, jos būtimi, struktūra (sistema), teisės šaltiniais. Tik nuo to, kaip suprantame pačią teisę ir jos struktūrą, priklauso ir teisės aiškinimo reiškinys, kyla vienokios arba kitokios jo problemos bei galimi šių problemų sprendiniai. Esu įsitikinęs, kad teisės aiškinimo supratimo ir iš jo kylančių problemų skirtumai, padiktuoti skirtingų teisės mokslo doktrinų, nėra tokie jau nesutaikomi, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio: ypač tai pasakytina tada, kai analizuojama praktinė teisę aiškinančių ir ją taikančių institucijų veikla.

Visuotinai pripažįstama, kad teisė yra formalus pobūdžio; dar daugiau, ji susijusi su rašytiniais tekstais, kuriuose išreiškiama pati teisė. Taigi kyla natūralus klausimas: ar teisę aiškinančios ir ją taikančios institucijos teisės aiškinimo procese gali operuoti tik rašytinės teisės įrankiais ir priemonėmis, ar jos teisę aiškina remdamosi ir kitomis priemonėmis, gal net neteisėmis? Ar tikrai visada užtenka teksto išsiaiškinant ypač sudėtingo

reiškimo, t. y. teisės, prasmę? Pastarųjų metų įvykiai, susiję su rezonansinių bylų teismuose nagrinėjimu, paskatino ir mokslines, ir politines diskusijas dėl to, ar teismai, atitrukdami nuo teisinio teksto ir aiškindamiesi teisę, neperžengia jiems priskirtos kompetencijos vykdyti teisingumą, ar neadekvatus teisinio teksto aiškinimas nesudaro keblumų teisės ir teisei sistemoms, ar apskritai galimas tokio pobūdžio, t. y. itin plečiamas, teisės aiškinimas? Taigi šio straipsnio tikslas – išanalizuoti, kaip ir kada teismai, ypač Konstitucinis Teismas, kurio misija sprendžiant konstitucines bylas yra atlikti konstitucijos aiškinimą, leidžiantį išvengti nevienodų jos interpretacijų, taikomų įvairių teismų įvairiose proceso stadijose, aiškindami teisę gali ir turi operuoti ne tik teisinėmis priemonėmis, bet ir kito pobūdžio veiksniais.

Nagrinėjama tema nėra nauja – ji tokia būti ir negali dėl jos reikšmės bendrajai jurisprudencijai. Pastebėtina, kad šiuos klausimus vienokiu arba kitokiu aspektu yra nagrinėję E. Kūris [1], V. Mikelėnas [2], R. Šimašius [3], A. Vaišvila [4], S. Vansevicius [5] ir kiti lietuvių autoriai. Žinant, kad straipsnis tikrai nebus pirmasis tokio pobūdžio meteoras Lietuvos teisės mokslo orbitoje, bet remiantis naujausiais duomenimis, svarbiais nag-

* Socialiniai mokslai, teisė, daktaras. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros docentas.

rinėjama temai, straipsnyje bandoma siekti iškelto tikslo.

I. AR TEISINĖJE PRAKTIKOJE GALIMAS „GRYNASIS“ TEISĖS AIŠKINIMAS?

Šio straipsnio įvade iškelta problema, kaip ir kada teismai aiškindami teisę gali ir turi operuoti ne tik teisinėmis priemonėmis, bet ir kito pobūdžio veiksniais, suponuoją teiginį, kad teismai savo veikloje operuoja kito pobūdžio, negu teisiniai veiksniai. Dar daugiau, kyla klausimas, ar teismai apskritai gali aiškinti teisę neoperuodami kitais veiksniais?

Grynosios teisės teorijos kūrėjas H. Kelsenas pabrėžia, kad faktiškai „šaltiniu“ vadinamas tik pozityvusis teisės normos galiojimo pagrindas, t. y. jos kūrimą reguliuojanti aukščiausia pozityviosios teisės norma. Šiuo atžvilgiu konstitucija yra įstatymų leidybos būdu arba papročiu kuriamų bendrųjų teisės normų šaltinis; bendroji teisės norma yra šią bendrąją normą taikančio teismo sprendimo (t. y. individualiosios normos) šaltinis; patį teismo sprendimą galima laikyti šiuo sprendimu sukurtų besiginčijančių šalių pareigų bei teisių šaltiniu arba organo, turinčio vykdyti šį sprendimą, įgalinimo šaltiniu. Pagal pozityvistinę teisės teoriją teisės šaltiniu gali būti tik teisė [6, p. 199]. H. Kelseno nuomone, moralės ir politikos principai, teisės teorijos, specialistų nuomonės nėra teisiškai saistantys. Jeigu jie tampa privalomais, tai tampa teisės norma. Apibendrinant galima teigti, kad pagal normatyvizmo teoriją teisės šaltinis yra pati teisė.

Šiame kontekste pažymėtina, kad H. Kelseno sukonstruota hierarchinė teisės struktūra, kurios viršūnėje glūdi pamatinė norma, neturi spragų: juk teisės šaltinis yra teisė. Kitaip tariant, teisė patenka į uždara ratą. Didžiausias H. Kelseno teorijos trūkumas tas, kad pamatinė norma yra preziumuojama, o ne pozityvi: preziumuojant pamatinę normą laikoma, kad ji objektyviai galioja ir pagrindžia visą pozityviają teisės sistemą [6, p. 175–180].

Normatyvizmas, t. y. doktrina, pateikianti teisės be spragų supratimą, suponuoją tai, kad teisę aiškinančios institucijos teisės aiškinimo procese operuoja tik teisės priemonėmis. Giliau išanalizavus H. Kelseno teoriją galima teigti, kad taip nėra: teisės aiškinimo procese gali įsiterpti moralės, teisingumo normos, konstatuojančios socialines vertybes, dažniausiai žymimas tokiais šūkiiais kaip „tautos gerovė“, „valstybės interesai“, „pažanga“ ir pan. [6, p. 280–281]. Pasak H. Kelseno, teisės aiškinimo procese (kuris apima ir teisėkūrą, ir teisės taikymą) jos virsta pozityviosios teisės normomis, ir būtent dėl to teisę aiškinančios institucijos operuoja tik teisinėmis priemonėmis.

Idomu tai, kad nors H. Kelsenas skyrė teisę ir faktą (pagal teisinį pozityvizmą teisė skiriama nuo fakto: teisė suprantama kaip teisės principai ir normos [7, p. 11–41]), t. y. jo žodžiais tariant, norma yra privalomybė (angl. *an ought*), o valios aktas – esamybė (angl. *an is*), kad būtina skirti elgesį, kurį norma apibrėžia kaip privalomą (tiksliau – elgesio modelį), nuo faktinio elgesio,

kuris jį atitinka, kad elgesį, kurį nusako norma (normos turinys), galima lyginti su faktiniu elgesiu, todėl galima spręsti, ar faktinis elgesys atitinka normą, t. y. normos turinį [6, p. 45–49], tačiau jo teorijoje faktų įtaka teisės turiniui pernelyg neafišuojama. Kodėl taip yra? Atsakymas paprastas: jeigu net teisės šaltinis yra pati teisė, tai faktai ne lemia teisę ar ją veikia, o tiesiog yra teisėti arba ne, t. y. atitinka teisės reikalavimus arba ne.

Kaip vertinti tokį H. Kelseno teorijos, kurioje viskas iš teisės ir dėl teisės (kuri yra tik normos), formalizmą? H. Kelsenas, norėdamas išgryninti teisę nuo *vertybinių faktų* – moralės ir kitų reguliatorių, interesų, elgėsi tikslingai ir tuo požiūriu, kad nerado vietos teisės šaltinių sistemoje ir *socialiniams* arba *deskriptyviems faktams*, kuriuos tradicinis pozityvizmas laiko teisės šaltiniu. Juk net deskriptyvus faktas – žmonių elgesys – gali būti „pakąstas“ ir paveiktas vertybinių faktų, pavyzdžiui, moralės (kuri, ir tai įdomiausia, yra visam žmonių elgesiui įtaką darantis arba ją lemiantis veiksnys), o tada teisė netiesiogiai būtų paveikta vertybių. To H. Kelsenas negalėjo leisti, ir tuo jis yra unikalus.

Vis dėlto juridinė teisės aiškinimo praktika ir teorija rodo, kad faktai daro įtaką teisės turiniui. Kertinis teisinio pozityvizmo teiginys yra tas, kad teisės turinys priklauso ir yra lemiamas tik *socialinių faktų*, suprantamų kaip aibė *deskriptyvių faktų*, t. y. nenorminių, nevertybinių faktų, kurie dar gali būti įvardyti teisę determinuojančia praktika (angl. *law-determining practices*). Tai vadinamoji socialinių faktų tezė, pagal kurią teisės turinys konstruojamas per socialinius procesus [8, p. 717]. Kaip teigia J. Razas, „H. L. A. Hartas yra didžios teisės tradicijos, <...> teisės egzistavimą ir jos turinį laikanti socialinių faktų, kurių ryšys su moralės ar bet kokiomis kitomis vertybėmis yra atsitiktinis ir nepatikimas, padariniu, sekėjas ir jos deglo nešėjas“ [9, p. 210]. Šiuolaikinėje teisės filosofijoje yra dvi skirtingos šios teisės tradicijos plėtojimo kryptys: griežtasis (angl. *hard*) pozityvizmas ir švelnusis (angl. *soft*) pozityvizmas. Griežtasis pozityvizmas apskritai neigia tai, kad vertybiniai faktai gali lemti teisės turinį, tuo tarpu švelnusis – kad vertybiniai faktai (pavyzdžiui, faktai nusakantys, ką moralė leidžia arba draudžia), gali daryti įtaką (ne lemti!) teisės turiniui [10, p. 158].

Tai, kad teisę teismuose galima aiškinti tik ją taikant, yra akivaizdu, o taikymo procesas yra ne tik teisės priemonių, bet ir fakto priemonių naudojimas. Pasak V. Mikelėno, teisės aiškinimas nėra *grynai* teisės klausimas (straipsnio autoriaus pakreipta, darant aliuziją į H. Kelseno terminiją). Teisingai išaiškinti teisės normos neįmanoma *a priori*, nesiejant su konkrečios bylos faktais [11, p. 320–324]. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime pažymėjo, kad nors pagal Konstituciją žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, apskritai yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose, aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų

arba rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*. Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas. Kitoks Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių bendrosios kompetencijos teismų instancinę sistemą, aiškinimas, taip pat tuo kitokiu šių Konstitucijos nuostatų aiškinimu grindžiamas teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismams (arba jų teisėjams) prisiimti Konstitucijoje jiems nenumatytas funkcijas, Konstitucijoje nenustatytus įgaliojimus, paneigtų Konstitucijoje įtvirtintą teismų nepriklausomumą, pažeistų Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, šio straipsnio 3 dalies nuostatą, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Pažymėtina ir tai, kad privalomų ir rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan., davimas žemesnės instancijos teismams suvaržytų ir pačių tuos nurodymus duodančių aukštesnės instancijos teismų galimybes nešališkai peržiūrėti, jeigu to prireiktų, atitinkamas bylas apeliacine arba kasacine tvarka [12].

Apibendrinant galima konstatuoti, kad „grynojo“ teisės aiškinimo, kai teismai teisės aiškinimo procese naudoja tik teisine priemones, iš esmės būti negali.

II. NETEISINĖS PRIEMONĖS, KURIOMIS OPERUOJA TEISMAI AIŠKINDAMI TEISĖ

Kaip pažymi H. L. A. Hartas, retas klausimas apie žmonių visuomenę kartojamas taip primygtinai, kaip klausimas „kas yra teisė?“, ir į retą klausimą rimti mąstytojai atsako taip įvairiai, keistai ir net paradoksaliai [13, p. 43]. Tokia padėtis susidaro pirmiausia dėl teisės, kaip itin sudėtingo reiškinio, pažinimo metodologijos skirtumų. Taigi kas yra teisė pagal teisinį pozityvizmą, kokia jos struktūra, šaltiniai? H. L. A. Harto nuomone, teisė yra normatyvinio pobūdžio principai ir normos, o teisės struktūra yra atvira [13, p. 220–236]. Iš tiesų nors teisės principai ir normos reguliuoja įvairius visuomeninius santykius, dėl visuomeninio gyvenimo raidos atsiranda naujų visuomeninių santykių, kurie turėtų būti sureguliuoti teisės priemonėmis, bet nėra reguliuojami, be to, pasak teisinio pozityvizmo atstovų, yra tam tikrų santykių, kurie iš esmės negali būti reguliuojami teisės; kitaip tariant, teisė negali visko sureguliuoti. Dėl to, H. L. A. Harto manymu, kai reikia spręsti teisinius ginčus teismuose, teismai teisės precedentais arba teismų kuriama teise turėtų nuolat papildyti teisę ir jos atvirąją struktūrą (žinoma, kai to reikia išspręsti teisiniu ginčui). Teisėjai, papildydami atvirąją teisės struktūrą naujomis teisės nuostatomis – kurdami teisę, turi operuoti tam tikromis priemonėmis, atsižvelgti į įvairius veiksnius, *inter alia* teisės šaltinius. Būtent socialiniai faktai, suprantami kaip aibė deskriptyvių faktų, t. y. nenorminių, nevertybinių faktų, ir yra tie teisės šaltiniai. Mūsų teisės moksle teisės šaltiniai materialiaja prasme įvardi-

jami kaip visuomeniniai faktiniai santykiai, kaip materialiosios, socialinės ir kitos visuomeninės gyvenimo sąlygos, objektyviai verčiančios išleisti arba pakeisti, papildyti teisės aktus ir net pertvarkyti visą teisės sistemą [5, p. 115–117]. Kiti lietuvių autoriai, sekdami J. Austino tradicija, teisės šaltiniu laiko ne socialinius faktus, o valstybės valią, dėl kurios yra sureguliuojami visuomeniniai santykiai [14, p. 32].

Pasak griežtojo pozityvizmo, teisėjai, sprenddami bylas, aiškina teisę ir susiduria su atvirąja teisės struktūra (su teisės spragomis ir net vakuumu), tačiau jie gali kurti teisę operuodami tik socialiniais faktais ir teise. Švelnusis pozityvizmas teigia, kad teisės šaltiniu, be socialinių faktų, gali būti ir yra vertybės: teisėjai kurdami teisę turi atsižvelgti ne tik į nenorminius faktus, bet gali (o tam tikru lygiu net turi) atsižvelgti ir į moralę [13, p. 386]. Kitaip tariant, švelniojo pozityvizmo požiūriu teisėjai, aiškindami ir net kurdami teisę, be socialinių faktų bei teisės, „apsiginkluoja“ ir vertybėmis, *inter alia* moralę.

Nesiplečiant į nepozityvistinių teorijų, kurių yra labai daug ir įvairių, aptarimą pažymėtina, kad ypač svarbi yra R. Dworkino sukurta teorija, pagal kurią teisė yra integrali sistema, o jos struktūra yra viską apimanti teisės imperija, labai besiskirianti nuo pozityvizmo atvirosios teisės struktūros (tiesa, ši struktūra yra konfliktiška, nes įvairių teisės vertybių, išreikštų principais, prieštaravimai neišvengiami [15, p. 188–190]). Teisėjai sprenddami bylas neturi jokios diskrecijos kurti teisę – jos kurti nereikia, ją reikia tik identifikuoti, „pagauti“ ir atskleisti teisės principus. Anot R. Dworkino, teisėjai sprenddami bylas net įstatymų leidėjo ketinimus turi laikyti teisės sritimi, tuo tarpu teisinio pozityvizmo atstovai, suvokdami atvirąją teisės struktūrą, pabrėžia, kad tokie ketinimai nėra teisės klausimai – tai fakto klausimai [16, p. 155–158]. Pažymėtina, kad R. Dworkinas teisės sąvokas daro priklausomas nuo moralės sąvokų (neveltui jis dar vadinamas etinės teisės atstovu): teisė perduoda teismui galią įgyvendinti savo paties politinės moralės sampratą [17, p. 200]. Galima teigti, kad nepozityvistinių teorijų atstovai teisės šaltiniu pirmiausia laiko vertybes, *inter alia*, moralę, tuo tarpu pozityvistai – priešingai. Antai nepozityvios teisės teorijos – teisinio personalizmo kūrėjas – A. Vaišvila teisės šaltiniu materialiaja prasme laiko dorovines nuostatas, religinius įsitikinimus, nenormines vertybes – žmonių interesus [4, p. 299].

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad bet kuri teisę taikanti ir kartu aiškinanti institucija, pirmiausia – teismas, privalo nustatyti taikytinus teisės principus ir normas. Jeigu tie taikytini principai ir normos yra tokie abstraktūs, kad juos taikant reikia išaiškinti sukuriant naujas teisės normas, arba taikytinų normų nėra, tai jas sukurti teisę taikanti institucija yra priversta; kitaip tariant, pagal teisinį pozityvizmą atvirosi teisės struktūra turi būti užpildyta tam tikslui reikalingomis pritaikyti teisės nuostatomis, nes priešingu atveju teisinėmis priemonėmis nebūtų įmanoma išspręsti ginčo dėl teisės. Toks teisės kūrimas pasireiškia aiškinant teisę, tačiau naujos teisės normos negali būti sukuriamos

„išlaužiant jas iš piršto“. Dėl to greta turimos, suprantamos teisės, nustatant kitą teisės prasmę, t. y. sukuriant teisės normas, pasitelkiamos papildomos turimai teisei neteisinės priemonės. Teisiniame pozityvizme tai būtų pirmiausia socialiniai faktai (švelnusis pozityvizmas išleidžia ir vertybes), o nepozityvistinėse teorijose – vertybės, *inter alia* moralė. Kitaip tariant, šis teisės aiškinimas nėra tik teisės paaiškinimas (angl. *explanation* arba *interpretation*), jis yra kūrybinis teisės aiškinimas (angl. *construction*), arba, vartojant kitą terminiją, tai nėra tik adekvatus aiškinimas, tai yra plečiamasis aiškinimas. Vis dėlto R. Dworkino teorija, neigianti bet kokią atvirąją teisės struktūrą ir pripažindama teisę kaip integralią sistemą, apskritai teigia, kad teisės išaiškinti plečiamai nereikia, nes teisė apima viską, jos plačiau išaiškinti neįmanoma. Kaip teisingai pastebi R. Šimašius, šiuo požiūriu neadekvatus teisės aiškinimas bus tik konkrečios normos, bet ne teisės atžvilgiu [3, p. 19]. Šiame kontekste ypač pažymėtina, kad, kaip minėta, anot R. Dworkino, teisė perduoda teismui galią įgyvendinti savo paties politinės moralės sampratas, t. y. esant abstrakčioms nuostatoms teismas „neišlaužia jų prasmės iš piršto“, o savo aiškinimo veikloje pasitelkia papildomą turimą teisei neteisinę priemonę – moralę (R. Dworkino žodžiais tariant, sąvoka „migloti“ standartai abstrakčioms normoms įvardyti negali būti vartojama, nes jeigu tokias nuostatas laikome apeliacijomis į moralines sąvokas jų negalima padaryti preciziškesnių detalizavimo būdu [17, p. 195–201]).

III. KONSTITUCIJOS, KAIP AUKŠČIAUSIOSIOS TEISĖS, AIŠKINIMO SPECIFIKA IR LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO PATIRTIS

Vadovaujantis H. Kelseno teisės koncepcija ir jo sukurtu konstitucinio teismo modeliu, konstituciniai teismai, kaip „normų teismai“, „verda tik teisės sultyse“, nes teisės šaltinis yra pati teisė. Kita vertus, tose valstybėse, kuriose konstitucinę kontrolę atlieka bendrosios kompetencijos teismai, teismai operuoja ir neteisinėmis priemonėmis. Atsižvelgiant į doktriną, tai būtų nenormatyviniai faktai (pozityvizmas) arba vertybiniai, normatyviniai faktai (nepozityvistinės teisės teorijos). Bet ar iš tiesų taip yra? Pasak E. Kūrio, teisės ir fakto priešpriešos problema nekyla tose jurisdikcijose, kuriose konstitucinę kontrolę vykdo ne konstituciniai, bet bendrosios kompetencijos teismai. Tokiose jurisdikcijose konstitucinės justicijos byla – tai bendrosios kompetencijos teismo nagrinėjamos baudžiamosios, administracinės, civilinės bylos sudedamoji dalis, tęsinys. Čia teisė tiesiogiai išauga iš fakto, teisinis ginčas – iš konkretaus ginčo dėl tikrų arba tariamų faktų, kuriuos bandydamos įrodyti arba paneigti šalys teikia įrodymus. Tose šalyse, kuriose nagrinėti konstitucinės justicijos bylas pavesta konstituciniams teismams, šie dažnai apibūdinami pabrėžiant, kad jie yra „normų teismai“, o ne „faktų (arba elgesio) teismai“, todėl, girdi, faktų tyrimas nėra priskirtas jų jurisdikcijai, jis prieštarautų pačiai konstitucinių teismų prigimčiai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis

Teismas, kaip „normų teismas“, yra tipiškas „Kelseno teismo“ pavyzdys [1, p. 41]. Vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos nuostatos yra abstrakčios, kad konstitucinių principų turinys negali turėti kokio nors išsamaus (baigtinio) apibrėžtumo, o turi daugybę aspektų [18, p. 3], akivaizdu, kad jas reikia atskleisti. Tai galima padaryti taip: 1. Pagal teisinius pozityvistus – aiškinant Konstitucijos principus ir normas pasitelkiami faktai ir vertybės, tačiau teikiant pirmenybę faktams vertybių atžvilgiu. Šiuo požiūriu pagal H. L. A. Harto modelį kuriama Konstitucija. 2. Anot nepozityvistų, teikiant pirmenybę vertybėms Konstitucija aiškinama, bet ne konstruojama. Savaiame abstrakčių teisės nuostatų išaiškinti „iš piršto laužimo“ metodu neįmanoma. Pirmuoju atveju faktų vaidmuo yra daug svarbesnis – teisė iš esmės negali būti kuriama neatsižvelgus į visuomeninius santykius, antruoju – atvirkščiai, teisė suprantama kaip vertybių sistema, todėl moralinės nuostatos dažniausiai konceptualiai net laikomos teisinėmis, o Konstitucijos aiškinimas priklauso nuo moralės pokyčių. Nepozityvistų manymu, įvairūs visuomenės interesai, idėjos, įsitikinimai, tikslai lemia teisės normos atsiradimą, o teisės norma, neatitinkanti teisinės sąmonės, yra neveiksminga [19, p. 41]. Taigi paprasčiau tariant, kintanti, evoliucionuojanti visuomenės sąmonė ir jos veikiami kintantys visuomeniniai santykiai keičia teisę ir jos vertybes. Norėjęs pabrėžti, kad kalbama apie vyraujančią visuomeninę sąmonę ir kultūrą, kuri evoliucionuodama, t. y. keisdama, ramia tėkme, pamažu modifikuoja ir teisę [20, p. 35].

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime [21] konstatavo, kad Konstitucija – tai aukščiausios teisinės galios aktas. Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai priimtas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, kad būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, kad visuomenėje būtų santarvė. Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, grindžiama universaliosiomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Konstitucijoje nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, Tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai. Priėmusi Konstituciją pilietinė tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį. Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles. Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu. Konstitucija,

kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Taip, kaip teisės negalima vertinti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės tikrovės, negalima vertinti vien kaip jos tekstinės formos, negalima Konstitucijos suvokti tik kaip eksplicitinių nuostatų visumos. Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, vadinausi, negali būti ir nėra tokio žemesnės galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti jo atitikties Konstitucijai atžvilgiu. Konstituciją, kaip teisinę tikrovę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami. Vieni konstituciniai principai įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. Tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą. Būtent konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų arba tokio jos aiškinimo, kai iškreipiama arba paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kokia nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė. Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekiai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį teisinį reguliavimą. Tad negali būti ir nėra ne tik konstitucinių principų ir konstitucinių normų, bet ir Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės priešpriešos: Konstitucijos raidės negalima aiškinti arba taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, kuri gali būti suvokta tik konstitucinį teisinį reguliavimą matant kaip visumą ir tik įvertinus Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį. Konstitucijos dvasią išreiškia konstitucinio teisinio reguliavimo visuma, visos jos nuostatos – ir Konstitucijos tekste tiesiogiai išdėstytos Konstitucijos normos, ir Konstitucijos principai, taip pat ir tie, kurie išplaukia iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos ir Konstitucijos, kaip svarbiausių tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės.

Konstitucinio Teismo teiginys, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, suponuoja teisės kaip integralios sistemos, o ne kaip atviros struktūros sampratą. Tai palanku R. Dworkino pozicijos šalininkams (atmetant

H. Kelseno nuostatą, pagal kurią viskas iš teisės, teisėje ir dėl teisės), kurių požiūriu Konstitucinis Teismas aiškindamas Konstituciją nesukuria naujų konstitucinių nuostatų, o tik absorbuodamas vertybes jas atskleidžia. Bet ar iš tiesų taip yra? Juk Teismas atskleidžia Konstitucijos nuostatas ne tik vyraujančios moralės priemonėmis (teisinio pozityvizmo atstovų nuomone – tai šalutinis veiksnys), bet ir faktais. Be to, Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime [22] pabrėžė, kad Konstitucinis Teismas formuoja oficialią konstitucinę teisinės valstybės doktriną ir šią doktriną plėtoja, išaiškindamas naujus, konkrečios konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus. Nauji teisinio reguliavimo aspektai – tai teisės kūryba, o R. Dworkinas teismų kūrybos netoleruoja.

Išėitį sutaikant R. Dworkino ir teisinio pozityvizmo teorijas pasiūlė H. L. H. Hartas, kuris teigia, kad jokiam praktiniam tikslui neturės jokios reikšmės tai, ar sprendamas bylas teisėjas kuria teisę vadovaudamasis morale (ir paklusdamas visiems tiems suvaržymams, kuriuos jam nustato teisė), ar jis savo ruožtu vadovaujasi savo paties moraliniais sprendimais dėl to, kokia jau egzistuojanti teisė buvo atskleista moralinio teisės kriterijaus [13, p. 393–394]. Dar daugiau, šios teorijos įrodo, kad praktikoje Konstitucinis Teismas gali remtis ir socialiniais faktais, ir norminiais faktais, *inter alia*, morale.

Šiame kontekste paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas remiasi moralinėmis vertybėmis. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime [23] pabrėžė, kad prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriama nuo individo, nesusetos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi ir tai nepriklauso nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės. Neabejotinai tokią Konstitucinio Teismo nuostatą nulėmė ir Konstitucijos tekstas – Konstitucijos 18 straipsnis, kuriame nustatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas savo veikloje remiasi ir faktais. Tokia jo teisė numatyta Konstitucinio Teismo įstatyme: šio įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Konstitucinis Teismas konstatuoja esant aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus ir atsikirtimus, arba jų nesant; šio įstatymo 34 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad aplinkybių, Konstitucinio Teismo pripažintų visiems žinomomis, nereikia įrodinėti; 34 straipsnio 7 dalyje nustatyta, kad faktai, nustatyti Konstitucinio Teismo nutarimu vienoje byloje, iš naujo neįrodinėjami nagrinėjant kitas bylas; 62 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad Konstitucinio Teismo nutarimas gali būti peržiūrėtas jo paties iniciatyva, jeigu paaiškėjo naujų esminių aplinkybių, kurios buvo nežinomos Konstituciniam Teismui priimant nutarimą. Žinoma, galima būtų įžūliai aiškinti, kad Konstitucinio Teismo įstatyme numatyti faktai – tai pati teisė, nes Konstitucinis Teismas yra „normų teismas“, be to, teisinėje literatūroje, kuriai

įtakos turėjo R. Posnerio pragmatinės teisės koncepcijos [24, p. 167–184], galima rasti teisės ir fakto skyrimo ontologinių, epistemologinių ir analitinių pagrindų kritikos: ontologiškai klasikinių pozityvizmo kryptių atstovai (J. Benthamas, J. Austinas, H. Kelsenas, H. L. A. Hartas, J. Razas) daro prielaidą, kad teisė savaime egzistuoja kaip socialinis arba institucinis faktas [25, p. 160]. Manytina, Konstitucinio Teismo 34 straipsnio 6 bei 7 dalių nuostatos, taip pat 62 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatos leidžia drąsiai teigti, kad Konstituciniam Teismui suteikta teisė tirti faktines aplinkybes.

Galima daryti išvadą, kad tada, kai reikia itin aiškiai ir konstruktyviai išaiškinti teisės nuostatas, Konstitucinis Teismas privalo išanalizuoti fakto klausimus. E. Kūrio žodžiais tariant, konstitucinės kontrolės tikslas visada yra atsakymas į teisės klausimą, bet *viena iš priemonių* tam tikslui pasiekti gali, dažnai ir turi būti atitinkamų faktų tyrimas. Šiuo atžvilgiu Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją nėra *a priori* suvaržytas kokių nors ribų. Teisės tyrimo ir faktų tyrimo santykio atžvilgiu prašymų tyrimo ribos kiekvienoje konstitucinės justicijos byloje gali ir turi būti tokios, kad būtų galima maksimaliai aiškiai atsakyti į pareiškėjo iškeltą teisės klausimą [1, p. 51]. Konstitucinis Teismas visada tiria faktines bylos aplinkybes, kai tiria teisės aktų išleidimo procedūrų teisėtumo klausimus [26].

Kita vertus, mano įsitikinimu, kiekvienas socialinis, nenorminis faktas yra vertybinis ta prasme, kad jį galima įvertinti blogio ir gėrio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sąvokomis; dar daugiau, tie faktai, jei jie priimami teismo kaip visuomenės normalaus gyvenimo dalis, visada yra nulemti arba vertybinių faktų [10, p. 168], arba visuomenės vyraujančios kultūros ir sąmonės. Šia prasme jie „pakąsti“ moralės ir kitų vertybinių faktų, – būtent todėl H. Kelsenas, norėdamas pagrįsti superformalią arba grynąją teisės sistemą, jų nelaiškė teisės šaltiniais.

IŠVADOS

1. „Grynojo“ teisės aiškinimo, kurį doktriniškai pagrindė H. Kelsenas, kai teismai teisės aiškinimo procese naudoja tik teises priemones, iš esmės būti negali. Teisės reiškinys priklauso nuo faktų – ir vertybinių, ir deskriptyvių, todėl teismai, konstruktyviai aiškindami teisę, turi tirti faktines bylos aplinkybes.

2. Kiekvienas socialinis, deskriptyvus, nenorminis faktas yra vertybinis ta prasme, kad jį galima vertinti per blogio ir gėrio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sąvokas; dar daugiau, tie faktai, jei jie priimami teismo kaip visuomenės normalaus gyvenimo dalis, visada yra nulemti vertybinių faktų arba visuomenės vyraujančios kultūros ir sąmonės.

3. Lietuvos Konstitucinis Teismas, nors ir yra „normų teismas“, taip pat tiria faktines aplinkybes. Tai jis daro visada, kai tiria teisės aktų leidybos procedūrų teisėtumą.

LITERATŪRA

1. **Kūris E.** Teisės ir faktų tyrimo persipynimas konstitucinės justicijos byloje / Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.
2. **Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999.
3. **Šimašius R.** Teisės aiškinimas ir jo privalomumas // Teisės problemos. – Vilnius, 2004. Nr. 2 (44).
4. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.
5. **Vansevičius S.** Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
6. **Kelsen H.** Grynoji teisės teorija. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
7. **Kūris E.** Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis / Kelsen H. Grynoji teisės teorija. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
8. **Himma K. E.** Do Philosophy and Sociology Mix? A Non-Essentialist Socio-Legal Positivist Analysis of the Concept of Law // Oxford Journal of Legal Studies, 2004. Vol. 24. No. 4.
9. **Raz J.** Ethics in the Public Domain. Essays in the Morality of Law and Politics. – Oxford: Clarendon Press, 1995.
10. **Greenberg M.** How Facts Make Law // Legal theory, 10 (2004). Cambridge University Press; taip pat <http://repositories.cdlib.org/uclalaw/plltwps/5-12>.
11. **Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V.** Civilinio proceso teisė. II tomas. – Vilnius: Justitia, 2005.
12. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 36–1292.
13. **Hart H. L. A.** Teisės samprata. – Vilnius: Pradai, 1997.
14. **Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E., Petkevičius P., Piesliakas V., Šatas J., Šileikis E., Valančius V., Vileita A., Žalimas D., Žalimienė S.** Lietuvos teisės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2004.
15. **Dworkin R.** Teisės imperija. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
16. **Marmor A.** Interpretation and legal theory. – Oxford: Clarendon Press, 1992.
17. **Dworkin R.** Rimtas požiūris į teises. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
18. **Sinkevičius V.** Konstitucijos aiškinimas ir jos ribos // Justitia. – Vilnius, 2004. Nr. 3.
19. **Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S.** Lietuvos konstitucinės teisės įvadas. – Vilnius: Justitia, 2001.
20. **Spruogis E.** Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos. Daktaro disertacija (rankraščio teisėmis). – Vilnius, 2002.
21. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 85–3094.
22. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 181–6708.
23. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998. Nr. 109–3004.
24. **Posner R. A.** Jurisprudencijos problemos. – Vilnius: Eugrimas, 2004.
25. **Allen R. J., Pardo M. S.** Facts in law and facts of law // The International Journal of Evidence and Proof. 2003. No. 7.
26. **Stačiokas S.** Teisės aktų leidybos procedūrų teisėtumo įvertinimas: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo

patirtis / Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.

PROBLEMATIC ASPECTS OF LAW INTERPRETATION

Ernestas Spruogis *

Mykolas Romeris University

Summary

It is emphasized in the article that there it can't exist "pure interpretation" of the Law. The "pure interpretation" of the Law doctrinally was grounded by Hans Kelsen according to whom the only source of the Law is the Law itself. Courts while interpreting the Law use only legal measures in this case.

However, nowadays nearly all philosophers of law agree that nonnormative, nonevaluative, contingent facts – descriptive facts, for short – are among the determinants of the content of the law. A central claim of legal positivism is that the content of the law depends only on social facts, understood as a proper subset of descriptive facts. This tradition in the philosophy of law regards the existence and content of the law as a matter of social fact whose connection with moral or any other values is contingent and precarious. However, there are two different ways of this tradition: first, hard positivism denies that value facts may play any role in determining legal content. Soft positivism allows that the relevant social facts may make value facts relevant in a secondary way. Nonpositivistic views claim that evaluative facts, i. e. morals, determine the content of the law. According to the author, the phenomenon of the law depends on nonevaluative facts and evaluative facts as well as. Moreover, all social facts are determined by the predominant social consciousness and culture. Thus, in the opinion of the author, courts while constructing the Law investigate all – descriptive and evaluative – facts in their activities.

It is emphasized in the article that the Constitutional Court of the Republic of Lithuania being "the court of norms" is often induced to investigate factual circumstances of the case. The necessity of constitution's *construction* when constitutional regulation is abstract or very unclear induces the Constitutional Court to act this way. As a rule, the Constitutional Court investigates factual circumstances of the case when it investigates the validity of law-making procedures.

Keywords: law interpretation, system (structure) of law, sources of law, Constitution, Constitutional Court.

---

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law, Assoc. Prof. Dr.